

СТАВОВИ ОСНИВАЧА МАРКСИЗМА-ЛЕЊИНИЗМА О ФЕДЕРАЦИЈИ КАО ОБЛИКУ ДРЖАВНОГ УРЕЂЕЊА

1. У погледу односа оснивача марксизма-лењинизма према федеративном облику државног уређења, појављују се у правно-политичкој литератури различите оцене. Наиме, дуго је владало мишљење да су Маркс, Енгелс и Лењин били принципијелни противници федерализма. Притом, тврдило се, да је до заокрета у овом погледу дошло тек у периоду октобарске револуције и да је први корак у том правцу учинио Лењин августа и септембра 1917. године у делу „Држава и револуција”. Овакве оцене преовладавале су како у совјетској, тако и у другој литератури.⁽¹⁾

Последњих двадесетак година, међутим, ситуација је на овом пољу правно-политичке теорије знатно измењена. Низ научника, нарочито совјетских, не само да је подвргао критичком преиспитивању факт „промене” ставова оснивача марксизма-лењинизма према федерацији, већ и до тада скоро неспорну тврдњу да је Лењин све до свога историјског дела „Држава и револуција” оспоравао целисходност стварања федерације у Русији.⁽²⁾

Имајући у виду чињеницу да овај проблем нема само чисто теоријски, већ далеко дубљи и свестранији значај, с гледишта историјске оцене улоге и значаја принципа федерализма као облика државног уређења, посебно у вишенационалној социјалистичкој заједници, — чини се да би било интересантно расправити два основна питања:

а) који су основни ставови оснивача марксизма-лењинизма према федерацији и како се они могу тумачити? и

б) када је и с којим циљем Лењин практично пришао решавању проблема стварања социјалистичке федерације у Русији?

(1) D. L. Zlatopol'skij, *Образование и развитие СССР как союзного государства*, стр. 15. Moskva, 1954; A. I. Denisov — M. G. Kiričenko, *Sovetskoe gosudarstvennoe pravo*, стр. 23, Moskva 1957; Lepeškin-Kim-Mišin-Romanov, *Kurs sovetskogo gosudarstvennogo prava*, том II, Moskva, 1962, M. Snuderl, *Ustavno pravo FLRJ* стр. 235; Ljubljana, 1956. D. Medvedović: *Nastanak sovjetske federacije*, Informator, Zagreb, 1980.

(2) D. L. Zlatopol'skij, *SSSR — federativnoe gosudarstvo*, Moskva, 1967; E. V. Tadevosjan, *Sovetskaja nacional'naja gosudarstvennost*, Moskva, 1972; B. L. Manelis, *Razvitie V. I. Leninya vzgljadov marksizma na federaciju*, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo”, 1962; N. P. Fazberov, *O nekotoryh spornyh voprosah v teorii sovetskogo gosudarstvennogo prava*, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo” 1961., 9; K. von Beyme, *Der Föderalismus in der Sowjetunion*, p. 38... Heidelberg, 1964. i dr.

2. Маркс и Енгелс нису се никада посебно, изоловано, бавили проблемом облика државног уређења. Не постоји ниједан њихов рад у којем би се могао наћи њихов генерални став о апсолутној предности унитарне над федеративном државом или обрнуто. У живи њиховог интересовања налазило се питање социјалног ослобођења човека, односно пролетаријата као класе. Притом, они узимају као историјску претпоставку да се социјално ослобођење не може постићи без националног, а само национално ослобођење без социјалног значи буржоаску, грађанску платформу. Национални сукоби су по Марксу и Енгелсу идеолошки израз социјалних антагонизама класног капиталистичког друштва, а пролетаријат је по својој свести интернационалан („радници немају домовину” истиче се у *Комунистичком манифесту*). Пошто национално угњетавање омета класну борбу пролетаријата, то се пролетаријат мора енергично борити против буржоаског национализма. Ово су основна полазишта класика марксизма у анализи развоја и перспектива буржаског друштва, односно пројекцији нове политичке организације друштва, која би заменила тадашњу класну, неодрживу организацију. У тој анализи они нису занемаривали ни облик државног уређења.

Међутим, остајући доследни дијалектичари, они нису себи постављали за циљ утврђивање неког апсолутног модела државног уређења будуће државе прелазног периода.

Ипак, у низу својих радова, Маркс и Енгелс су се изјашњавали против федерације, а у прилог централизоване унитарне државе, што је дало повода бројним, посебно руским марксистима, па и самом Лењину, — да осниваче марксизма означе као „централисте”, односно „принципијелне противнике федерализма”.

Лењин је више пута истицао да је Маркс против федеративног уређења државе.(3) Овакав став извлачио је из одговарајућих текстова.

Енгелс је 1891. године писао: „По мени пролетаријату одговара само форма јединствене и недељиве републике. Федеративна република јавља се у општој и потпуној неопходности само још на гигантској територији Сједињених Држава, док на истоку она већ представља кочницу. Она би значила корак напред у Енглеској, где на два острва живе четири нације. Она већ одавно представља кочницу у малој Швајцарској. За Немачку, федеративно уређење значило би огроман корак назад.”(4) Када је Либкнехт иступио са тезом о „заштити јужнонемачког федерализма”, Енгелс га је оштро критиковао.(5)

Заступајући тезу о унитарној републици у Немачкој, Енгелс је истакао да јединствена република, за разлику од унитарне француске републике, која организована на начелима бирократског централизма, представља „империју без императора”, — мора да се изграђује као демократска централизована република.(6)

Начелно одређење Маркса и Енгелса против федерације није случајно. Оно је условљено низом историјских чинилаца.(7)

(3) V. I. Lenin, *O prave nacii na samoopredelenie*, Sočinenia, izd. IV, tom 20, str. 411.

(4) K. Marks i F. Engels, *Sočinenia*, t. XVI, gl. II str. 110.

(5) V. I. Lenin, *Perepiski K. Marksa i F. Engelsa 1844-1884*, Gospolitizdat Moskva, 1959, str. 58-61.

(6) K. Marks i F. Engels, *Sočinenia*, t. XVI, gl. II str. 110 i dalje.

(7) в. др Д. Медведовић, *op. cit.* стр. 89. и даље др З. Бүкић-Вельовић, *Совјетски федерализам и његов развитак*, Београд, 1971, стр. 11.

Пре свега, они су живели и стварали у периоду либералног капитализма у којем феудални партикуларизам уступа место централизовану унитарној држави. Таква држава одговара капиталистичком начину производње са јединственим тржиштем капитала и радне снаге. У тим условима стварају се велике националне и вишенационалне државе, у чијим оквирима се интензивно развија буржоаско-демократски покрет, уз истовремену појаву и јачање индустријског пролетаријата.

У посматрању федерације као облика државног уређења, Маркс и Енгелс су имали пред собом ту конкретну историјску ситуацију. Посматрајући и анализирајући примену федерализма у неколико земаља, они су извлачили одређене закључке о вредности овог принципа и његовој погодности за дате услове.

У ствари, у периоду у којем су настали радови Маркса и Енгелса посвећени организацији буржоаске државе, у свету је постојала само једна потпуно конституисана држава — Сједињене Америчке Државе. Швајцарска је тек тада прерасла из конфедерације у федерацију (1848. године), са великим утицајем капитала.

Посебан утицај на формирање односа Маркса и Енгелса према федерацији имала је конкретно-историјска ситуација Немачке. Она је почев од Бечког конгреса 1815. па до 1865. године била расцепкана на низ кнежевина, слободних градова и војводства, међусобно повезаних слабим конфедеративним везама. Оснивачи марксизма уочили су и теоријски доказивали да оваква расцепканост кочи развој производних снага, истичући да је стварање јединствене државе услов економског развитака капиталистичке Немачке.

Имајући у виду северноамеричку и швајцарску федерацију, Маркс и Енгелс нису могли да открију предности федеративног над унитарним уређењем. Они су се стога супротставили идеји ситнобуржоаских демократа о стварању немачке федерације, нарочито у периоду немачке револуције 1848, заговарајући потпуно национално уједињење немачког народа у јединствену унитарну државу. Федерација би, по њима, значила очување феудалног партикуларизма и тиме заштиту интереса крупних феудалаца.

У опредељивању за јединствену централизовану републику, као облик интеграције малих држава, Маркс и Енгелс нису имали у виду само економски интерес, односно услов економског просперитета, већ и интерес пролетаријата. По њима, јединствена недељива организација државе обезбеђује снажан развигак индустрије и њено јединствено планирање. То доводи до све веће концентрације радничке класе, сазревања њене политичке свести и самим тим до стварања услова за организовање пролетерске партије, која би могла да окупи раднике и да их поведе у борбу против капиталистичког поретка. У чланку „Грађански раг у Швајцарској” Енгелс је истакао: „Буржоазија је већ достигла знатну централизацију. Пролетаријат је веома далеко од тога да би се сматрао ограничен тиме; обрнуто, та централизација му тек даје могућност да се уједини, да се осети као класа, да у демократији нађе одговарајући поглед на свет и на крају да победи буржоазију”.(8)

(8) K. Marks i F. Engels, *Soćinenia*, tom IV, str. 355.

Своје ставове против федеративног уређења Немачке, Маркс и Енгелс доследно су заступали неколико деценија.

Енгелс је 1891. године сасвим јасно истакао да Немачка мора дефинитивно укинати унутрашњу поделу на државице, а истовремено, највећу међу њима и истовремено, најреакционарнију, Пруску, требало би разбити на више самосталних области. Све то, по њему, несумњив је интерес пролетаријата.(9)

Социјалистичка држава требало би, према пројекцији оснивача марксизма, да се у принципу организује као јединствена демократска централизована република. Енгелс је овакав став најсажетије формулисао на овај начин: „Демократском пролетаријату неопходна је централизација не само у оном виду у којем је почела да је остварује буржоазија, већ она мора да је спроведе у много већим размерама.(10)

Постоји, као што видимо, доста основа за закључак да су Маркс и Енгелс противници федеративног уређења државе. Напред изложени ставови могли би да буду довољна потврда њиховог негативног става према федерацији. Такво закључивање, међутим, било би једнострано, па према томе и недовољно научно засновано и одрживо.

Наиме, дубља и свестранија анализа погледа Маркса и Енгелса на федерацију, указује на то да се апсолутно негативна оцена овог облика уређења из њиховог дела не би могла извести. То такође, произлази из њихових текстова.

Пре свега, они су се изјашњавали против федерације само онда када су им на такву оцену указивали сасвим конкретни историјски услови (највише у Немачкој), имајући у првом плану пред собом стварање облика политичке организације у којем ће се извести пролетерска револуција, односно ослобађање рада.

Опредељење Маркса и Енгелса против федерације условљено је добрим делом и дотадашњим политичким и филозофским учењима о федерацији као облику којим се обезбеђују, пре свега, демократија и грађанска слобода. Тако су федерацију посматрали Монтескје, Русо, Гсвил, Кант, Цеферсон, као и Прудон и Бакунин. Такво схватање федерације није одговарало основним погледима Маркса и Енгелса на класне сукобе капиталистичког друштва и путеве њиховог револуционарног решења. Оштрица класне борбе може се по њима, најлакше очувати у централизованом држави.

Потпунија анализа радова Маркса и Енгелса, међутим, указује и на то да би било погрешно и недијалектички тврдити да су они били против федерације апсолутно увек и у свим условима. Наиме, пошто им је био стран сваки догматизам и пошто су сматрали сталном обавезом да се при сагледавању и решавању друштвених питања води рачуна о конкретно-историјским условима, оснивачи марксизма су за одређене услове допуштали могућност, па и целисходност федерације. Овакав став, као што смо видели, изнео је Енгелс 1891. године, истичући да се „федеративна република јавља у општој и потпуној неопходности само још на гигантској територији Сједињених Држава...”

(9) K. Marks-F. Engels, *Sočinenia*, tom IV, str. 355.

(10) K. Marks-F. Engels, *ibid.*

Међу условима у којима се може остварити примена федеративног начела, Маркс и Енгелс су подразумевали нарочито оне у којима је требало решавати национално питање на најадекватнији начин. Најбољу илустрацију оваквог става, представља њихов однос према проблему Ирске. Наиме, анализирајући однос између Енглеске и Ирске, Маркс је дошао до закључка да је одцепљење Ирске од Енглеске „неизбежно“, па макар после тог одцепљења настала и федерација.”(11)

Ако бисмо хтели, дакле, да изведемо научно заснован закључак о односу Маркса и Енгелса према федерацији, на бази оног што је у њиховим радовима садржано, морали бисмо рећи да су они у принципу против овог облика уређења. Опредељујући се у начелу за унитарну државу, како у капиталистичким, тако и социјалистичким условима, они нису искључили могућност увођења федерације у посебним условима, а, пре свега, у циљу решавања националног питања.

3. Настављајући дело Маркса и Енгелса на плану теоријске изградње научног социјализма и његове примене у друштвеној пракси, Лењин је дао посебан допринос формирању марксистичке теорије о нацији, као и о условима и могућностима решавања националног питања.

Освајање права на самоопредељење путем националноослободилачке борбе и решавање националног питања преко одговарајућих државно-правних облика, може бити реално и потпуно само ако је механизам централне власти спреман да оствари улогу координирајућег и интеграционог фактора за све нације у одређеној земљи — то је био полазни став Лењина.

Међутим, Лењин, као ни Маркс и Енгелс, није имао амбиције да створи јединствен, универзални образац вишенационалне заједнице за све нације и сва времена. Напротив, решење сваког конкретного примера од је изводио из конкретних услова одребене нације или групе нација, из дате друштвене структуре, друштвених односа и процеса. Овакв приступ Лењина условио је његов наизглед противречан став према федерацији. У исто време, наиме, био је присталица формирања федерације нација чије је уједињење тек требало остварити, а протчвник успостављања федеративних односа у раније конституисаним вишенационалним државним заједницама, као, на пример, у Русији. Отуда је врло занимљиво пратити развој Лењинових погледа на овај проблем.

Анализа Лењинових радова показује да је он све до 1917. године иступао против федерације у Русији, сматрајући да ће уз обезбеђење пуног права на самоопредељење укључујући и право на одцепљење, са широким грађанским и националним слободама, систем демократског централизма бити довољан оквир за развитака, зближавања и касније одумирања нација.(12)

При једнаким условима, по Лењину, пролетаријат ће увек тежити ка стварању крупних територија на којима се може развити широка борба с буржоазијом.(13)

(11) K. Marks-F. Engels, *Sočinenia*, tom XXIII, str. 464.

(12) Ј. Борвенић, *Нови уставни систем*, Београд 1964, стр. 525; Б. Лукач, *Еволуција Лењинових ставова по питању федеративног уређења вишенационалне државне заједнице у социјализму*, „Карактер и функције федерације”, Београд, 1968; И. Кристан, *Лењинов став према федерализму*, „Федерализам и национално питање”, (Зборник радова), Београд, 1971, стр. 60 до 67.

(13) V. I. Lenin, *O nacional'noj gordosti Velikorossou*, *Sočinenia*, tom XXI, str. 87.

Своје ставове против федерације, а за безусловно поштовање права нације на самоопредељење, Лењин више пута износи и образлаже: „Узмите Русију и однос Великоруса према Украјинцима. Разуме се, сваки демократ, а да и не говоримо о марксисти, одлучно ће се борити против нечуведеног угњетавања Украјинаца и захтеваће њихову пуну равноправност. Али била би директна издаја социјализма и глупа политика, чак с гледишта буржоаског „националног задатка“ слабити већ постојећу, у границама једне државе, везу и савез украјинског и великоруског пролетаријата.”(14)

Ниједна нација не може постати слободна и уједно наставити да угњетава друге нације, аксиом је од кога Лењин никада није одступио.

Лењин је 1912. године посебно оштро иступио против програма федеративног уређења будуће Русије пропагирајући централизам заснован на демократским, а не бирократским основама. Демократски централизам, по њему, никако не сме да противречи интересима, слободи, аутономији и самоуправи свих народа у вишенационалној државној заједници, већ они морају да се допуњују.(15)

Најчистији облик излагања Лењинових погледа на федерацију сдржан је у његовом писму Шаумјану од 1913. године, у којем се енергично изјашњава против става да право нације на самоопредељење не значи само и право на одцепљење, већ и право на федеративно повезивање. Тим поводом, он пише да је федерација савез који захтева општу сагласност и да ниједна држава не може имати право да захтева сагласност од свих осталих држава. „Ми смо за демократски централизам безусловно. Ми смо против федерације. Ми смо за јакобинце, а против жирондиста... Ми смо у принципу против федерације, јер она слаби економску везу, она није погодна за једну државу.”(16)

Исто тако, 1914. године Лењин истиче да је право на федерацију бесмислица, ако је федерација двострани уговор и зато, по њему, марксисти не могу унети у свој програм заштиту федерације уопште.

Основне узроке негативног става Лењина према федерацији у наведеном периоду треба тражити, као и код Маркса и Енглеса, у конкретној историјској ситуацији у којој се тај став изграђивао. Наиме, основна карактеристика тога периода јесте криза у револуционарном радничком покрету пред први светски рат, затим, издаја националних руководства већине чланица Друге интернационале, као и слабљење пролетерске солидарности уз јачање национализма, чак и у редовима радничке класе. Отуда Лењин, борећи се против национализма, привремено жртвује чисте националне захтеве у интересу јачања пролетерске солидарности и повезивања радника без обзира на националну припадност.

Главна преокупација Лењина у наведеним условима, природно, била је усмерена ка повезивању радничке класе свих нација против националних буржоазија. Стога је Лењин истицао да се интернационализам и самоопредељење допуњују, јер „интернационализам изнад интереса своје

(14) V. I. Lenin, *Kritičke beleške o nacionalnom pitanju*, „Nacionalno pitanje”, Sarajevo, 1976, str. 66

(15) V. I. Lenin, *Kritičeskie zametki po nacional'nomu voprosu*, Sočinenia, tom XX, str. 28-34.

(16) V. I. Lenin, *Pismo s. g. Saumjanu*, Sočinenia, tom XIX, str. 453.

нације ставља интерес свих нација — њихову заједничку слободу и равноправност".(17)

Уочавајући чињеницу да су све велике државе оствариле свој прогрес углавном захваљујући својој величини и моћи, Лењин сматра да су у крупним, јединственим социјалистичким државама услови и гаранције њиховог општег прогреса.

У својим „Критичким забелешкама о националном питању“ Лењин експлицитно истиче да се у вишенационалним јединственим државним заједницама ни у ком случају неће заговарати федеративни принцип. „Централизована, крупна држава је велики историјски корак напред од средњовековне раздробљености ка будућем социјалистичком јединству целог света".(18)

По Лењину, пролетаријату разних нација у вишенационалној држави у принципу није потребан никакав прелазни облик ка пуном јединству и одумирању нација.(19)

Интереси научне истине захтевају, међутим, да се анализира и друга, исто тако на Лењиновом делу заснована, страна односа овог дијалектичара према федерацији, односно могућности да се она допусти као облик уређења у конкретним историјским условима.

Наиме, већ од самог почетка, иако се изјашњава за крупну, централизовану државу, Лењин ипак за одређене услове допушта и могућност оваквог облика обједињавања народа повезаних друштвено-политичким, економским и националним интересима.

Тако је већ 1903. године Лењин писао: „Ми смо дужни да свуда и безусловно тежимо тесном повезивању пролетаријата свих националности, а само у посебним, искључивим условима ми можемо допустити и активно подржавати потребу нагињања ка стварању нове класне државе или замени пуног политичког јединства државе slabим федеративним јединством".(20)

1912. и 1913. године Лењин је више пута истицао да су марксисти присталице јединствене демократске државе засноване на праву нација на самоопредељење. Он се тада недвосмислено изјаснио и за федерацију на Балкану, као најпогоднији пут решавања балканске кризе и превазилажења остатака средњег века, као и решавања националног питања у условима апсохутизма, федерализма и утњетавања нација.

Слобода словенског, као и турског сељака на Балкану, може се остварити само у равноправној федерацији демократских држава Балкана, писао је Лењин 1912. године. Касније, када су заоштрани односи између победничких држава — Бугарске и Србије, он критикује мешање империјалистичких сила, посебно царске Русије, подвлачећи да само пуна слобода и самосталност народа Балкана може обезбедити излаз из кризе и решење националног питања, при чему федеративна демократска република на Балкану представља једино могуће решење спорних питања међу балканским земљама.(21)

(17) В. И. Лењин, *Изабрана дела*, Београд, 1960, том 10, стр. 170.

(18) В. И. Лењин, *Критичке заметке*... *Sočinenia*, том XX, стр. 29.

(19) В. И. Лењин, *Socijalističeskaja revolucija i pravo nacij na samoopredelenie*, *Sočinenia*, том XXII, стр. 132-145.

(20) В. И. Лењин, *Nacional'nyj vopros v našej programme*, *Sočinenia*, том VI стр. 412.

(21) В. И. Лењин, *Pozornaja rezolucija*, *Sočinenia*, том XVIII, стр. 324-325.

Овакав став Лењина значио је, у ствари, продужавање линије Маркса и Енгелса из шездесетих година прошлог века у односу на Ирску и Енглеску. Сам Лењин је истицао да су Маркс и Енгелс у ирском питању „водили доследно пролетерску политику, која је стварно васпитавала масе у духу демократизма и социјализма.”(22)

Догађаји последњих година првог светског рата, а посебно револуција у Русији, довели су до крупних промена у међународном радничком покрету. Пре свега, ојачала је идеја пролетерске солидарности; затим, дошло је до низа значајних револуционарних покрета, при чему посебно место заузима покрет у Русији, а све то довело је до чвршћег повезивања радника разних националности. Национално-ослободилачки покрети у низу покорених земаља и народа и њихово јединствено иступање са социјалним и револуционарно-класним покретима, учинили су пресудан заокрет у схватањима, да су национална обележја и националне специфичности фактори од темељног значаја за тадашње друштво, као и да ће процес разрешавања националног питања бити веома дуг и тежак.

Период социјалистичке револуције у Русији карактеришу две супротне тенденције: руска буржоазија тежи да сачува силом створену недељиву Русију, а буржоазије већине неруских националности, тежећи да искористе за себе национално-ослободилачке покрете, боре се за сепаратизам, одцепљење од револуционарне Русије и стварање посебних националних држава. Овај конфликт претио је распадом јединства државе.

На другој страни, раднички револуционарни покрет свих националности, са Комунистичком партијом на челу, тражи признање свих народа Русије. Овај покрет је како против јединствене недељиве Русије засноване на насилној основи, тако и против распада Русије на више буржоаских држава. Он тежи за јединством на социјалистичким основама, са пуном слободом, равноправношћу, добровољношћу и сувереношћу народа Русије. У револуцији ова тенденција је непрекидно јачала.

У таквим условима пред Комунистичку партију поставља се задатак да конкретније одреди облик државног уређења Русије у новим условима, као и да пронађе најпогоднију форму која ће обезбедити остварење принципа демократског централизма у складу са сувереношћу нација, њиховим правом на самоопредељење и стварање самосталних држава на добровољним основама, да уједини народе Русије и да спречи распарчавање и стварање буржоаских држава, а са друге стране великодржавни буржоаски централизам.

Лењинов однос према федерацији у тој новонасталој ситуацији у земљи, развијао се потом на следећи начин:

Јуна 1917. године на Првом конгресу свјета радничких и војничких депутата, он више не одбија у потпуности идеју стварања федерације у Русији, коју је истакао Конгрес сељачких депутата, већ дозвољава да Русија прерасте у савез слободних република.(23) Нешто касније у чланку „Украјина” Лењин прихвата савез између Руса и Украјинаца.(24)

(22) В. И. Лењин, *Шта да се ради*, Изабрана дела у два тома, Култура 1948, том I, књига I, стр. 281.

V. I. Lenin, *Social'noe značenie serbsko-bolgarskih pobed*, Sočinenia, tom XVIII, str. 368-370.

(23) V. I. Lenin, *I userossijskij sjezd sovjetov rabočih i soldatskih deputatov*, Sočinenia, t. 25, s'r. 15-28.

(24) V. I. Lenin, *Ukraina*, Sočinenia, t. 25, str. 73-74.

Имајући у виду значај националног питања за облик уређења државе, и сматрајући исто тако да у ситуацији неопходности разрешавања националног питања, федерација може послужити као ефикасна форма, а пошто иначе никада није био догматичар и пошто је веома брзо уочио ове токове, Лењин је на њиховим основама почео да гради своје конкретне ставове о овој значајној проблематици, па и о питању могућности изградње федерације у Русији.

Треба овде поменути и то да је већ 1916. године Лењин подсетио на Марксове захтеве за стварање федерације између Ирске и Енглеске, при чему је значај федерације за решење националног питања у смислу наведених Марксових захтева, овако објаснио: „У свим случајевима када постоји угњетена и угњетавајућа нација... политика Маркса у односу на Ирску треба да буде образац пролетерске политике“.(25) Наведени став из 1917. године представљао је логичну последицу овога.

Може се поставити питање да ли је наведени Лењинов став према стварању федерације у Русији означио одступање од односа оснивача марксизма према федерацији, као и да ли је Лењин тиме престао бити противник федерације?

Одговор на питање да ли је тиме Лењин престао бити противник федерације, дао је сам Лењин у тезама „Социјалистичка револуција и право нација на самоопредељење“, 1916. године, где је у посебној тези „Значај права на самоопредељење и његов однос са федерацијом“ рекао: „Признање самоопредељења није равно признању федерализма као принципа. Могуће је бити одлучан противник тога принципа и присталица демократског централизма, али претпостављати федерацију националној неравноправности као јединствени пут ка пуном демократском централизму“.(26) У овом ставу налази се суштина Лењиновог односа према федерацији. Управо одатле је полазио и Маркс када је инсистирао на потреби стварања енглеско-ирске федерације, а Лењин федерације балканских република. Зато касније Лењиново признање и признање Комунистичке партије о неопходности стварања совјетске социјалистичке федерације у Русији и није значило одступање од опште марксистичко-лењинистичке позиције, већ је представљало закономерну последицу конкретне историјске ситуације.

Конечно и недвосмислено прихватање федерације као најадекватније форме уређења вишенационалне социјалистичке државе, Лењин је, као што смо истакли, учинио 1917. године у делу „Држава и револуција“.

Крајем 1917. године Лењин је прихватио и препоручио федерацију у Русији као неопходни облик уређења државе. У Манифесту украјинском народу, који је сам потписао децембра 1917. г. стајало је: „Зато Савет народних комесара признаје народну Украјинску републику, њено право потпуног одвајања од Русије или ступања у договор са Руском републиком о федеративном или сличном међусобном односу“.(27)

На Седмој априлској конференцији РСДРП Лењин указује: „Ми желимо братски савез свих народа. Уколико буду постојале Украјинска

(25) V. I. Lenin, *O programe mira* — *Sočinenia*, t. 22, str. 154.

(26) V. I. Lenin, *Socialističeskaja revolucija i pravo nacij na samoopredelenie*, *Sočinenia*, t. 22, str. 135.

(27) *Manifest k ukrainkomu narodu s ul'timativnymi trebovanijami k ukrain-skoj rade*, V. I. Lenin, *Sočinenia*, t. 26, str. 323.

и Руска република, међу њима ће бити јаче везе. Уколико Украјинци увиде да у нас постоји совјетска република, они се неће одвојити, а уколико у нас буде постојала република Миљукова, они ће се одцепити".(28) Исти став изнет је и у Одлуци Савета народних комесара од јануара 1918. године у вези са одговором Украјинске владе Савету народних комесара.

Као што се види, конкретне форме повезивања ових народа Лењин тада још увек није предвиђао.

У јануару 1918. године, међутим, Лењин се недвосмислено определио за форму совјетске државе на принципу федеративног државног уређења. У Декларацији о правима радног и експлоатисаног народа, писаној Лењином руком, под другом тачком записано је: „Совјетска Руска Република изграђује се на основи слободног савеза слободних нација, као федерација совјетских националних република".(29)

На трећем конгресу совјета, крајем јануара, истакнуто је да је у Русији коначно призната федерација слободних република разних нација, које насељавају Русију. Ту се посебно инсистирало на томе да је федерација никла на револуционарним основама и да ће она бити снажна и чврста захваљујући равноправности народа који је добровољно и слободно граде.(30)

У току 1918. године, Лењин је наставио са разрадом смисла, садржине и значаја федерације као облика уређења вишенационалне социјалистичке заједнице. У своме концепту Пројекта програма РСДРП(б) за осми конгрес, марта 1918. године, он истиче као један од основних задатака руског пролетаријата: „Учврстити и даље развијати совјетску федеративну републику као виши и прогресивнији облик демократије него што је буржоаски парламентаризам, и као јединствени тип државе грађене на основама искустава Париске комуне од 1871, као и на искуству руских револуција од 1905. и 1917—1918. године, као прелазном облику од капитализма ка социјализму, тј. периоду диктатуре пролетаријата". Сматрајући федерацију прелазним обликом на путу учвршћивања совјетског система, Лењин истиче као основни задатак прелаз од совјетске федерације ка одумирању државе путем систематског укључивања све већег броја грађана у непосредно и свакодневно управљање државом.

Лењин је, међутим, и даље остао доследни присталица демократског централизма и у оквирима федерације подвлачећи да федерација уколико се гради на темељу потреба и жеља самих народа, никако не противречи демократском централизму, већ напротив обезбеђује да тај систем власти буде демократски. Овај принцип остаће један од основних принципа совјетског федерализма у теорији и програмским документима све до данашњих дана.

Лењинова заслуга за стварање концепта и првог практичног облика социјалистичке федерације и за њену афирмацију у свету, веома је велика. Он је увек полазио од принципа самоопредељења, добровољности

(28) V. I. Lenin, *Reč o nacional'nomu voprosu* (Sedmaja vserossijskaja konferencija RSDRPb, Sočinenia, t. 24, str. 265.

(29) *Deklaracija prav trudjašegosja i ekspluatiruemogo naroda*, V. I. Lenin, Sočinenia, t. 26, str. 385.

(30) V. I. Lenin, *III Vserossijskij sjezd sovetov rabočih i soldatskih deputatov*, Sočinenia, t. 26, str. 434-437.

и равноправности свих народа и народности, које треба да живе у заједничкој држави. То су принципи које је он, повезујући их са социјалистичком револуцијом, уградио у теоријске основе социјалистичке федерације и они представљају од тада њен неодвојиви део.(31)

SUMMARY

THE VIEWS OF THE FOUNDERS OF MARXISM LENINISM ON THE FEDERATION AS A FORM OF STATE ORDER

In the legal and political literature, there are diverse assessments of the attitude of the founders of Marxism-Leninism toward the federative form of state order. For a long period of time, there prevailed the view that Marx, Engels and Lenin were in principle adverse to federalism. It had been contended that the turning point in this respect was marked by the October Revolution, and that the first step was made by Lenin in his work „The State and the Revolution”, during the year of 1917.

In recent years, however, the situation in this theoretical field has considerably changed. Namely, a number of scientists, especially Soviet, has not only made a critical re-examination of the assertion of the absolutely negative views of Marx and Engels in regard to the federation, but also of the up to that time almost „indisputable” assertion that Lenin rejected any purpose of the establishment of a federation in Russia, until 1917.

Bearing in mind the fact that this problem has not only theoretical, but also a much deeper and more versatile significance, the attempt has been made in this essay, to provide answers to the question of how the views of the founders of Marxism-Leninism on the federation should be interpreted, on the basis of their own works — and the question of when and with what purpose Lenin began the resolution of the problems of the establishment of the Russian (Soviet) federation.

The analysis of the works of Marx and Engels points to the fact that erroneous and biased had been the assertions that they were adverse to the federation always and in all conditions. Basing their views on the interests of the proletarian revolution, they were in principle in favour of a united, large and centralized state, but in certain historical conditions, they allowed the possibility of formation of federations as well.

The views of Lenin in regard to the federation merits a profound analysis. Like Marx and Engels, he had been of the opinion that the form of order or system must be suited to the concrete historical conditions. When conditions in Russia has warranted it, he come out in favour of the federating its concept, which has its historical value.

(31) J. Борђевић, *Нови уставни систем*, Београд, Савремена администрација, 1964, стр. 325.

RÉSUMÉ

LA PRISE DE POSITION DES FONDATEURS DU MARXISME-LÉNINISME SUR LA FÉDÉRATION EN TANT QUE FORME DE L'ORGANISATION DE L'ÉTAT

Dans la bibliographie juriduco-politique existent des estimations différentes sur le rapport des fondateurs du marxisme-leninisme à l'égard de la forme fédérative de l'organisation de l'Etat. Pendant un long espace de temps l'opinion a été propagée que Marx, Engels et Lénine étaient en principe adversaires du fédéralisme. Cependant, on affirmait qu'un revirement d'opinions avait eu lieu à ce sujet seulement après la Révolution d'octobre et que le premier pas dans ce sens avait effectué Lénine au milieu de l'année 1917 dans son oeuvre „L'Etat et la révolution”.

Dans les dernières années, cependant, la situation dans ce domaine a considérablement changé. En effet, un grand nombre de savants, en particulier soviétiques, s'étaient adonnés non seulement à l'examen critique de l'affirmation relative à la position absolument négative prise par Marx et Engels à l'égard de la fédération, mais aussi à la critique de l'affirmation presque „incontestée” que Lénine jusqu'à l'année 1917 contestait toute opportunité de la création de la fédération en Russie.

En prenant en considération le fait que ce problème a non seulement une importance théorique, mais une importance bien plus profonde et universelle, on a essayé dans cette étude de répondre à la question comment il faut interpréter les attitudes prises par les fondateurs du marxisme-léninisme à l'égard de la fédération, en partant de leurs travaux, — et à la question quand et dans quel but Lénine a entrepris la résolution du problème de la création de la fédération en Russie.

L'analyse des travaux de Marx et Engels fait ressortir que l'affirmation est inexacte et unilatérale qu'ils étaient contre la fédération toujours et dans toutes les conditions. En partant des intérêts de la révolution prolétarienne, ils sont en principe pour l'Etat unique, massif, centralisée, mais pour des raisons historiques déterminées ils admettent la fédération.

Le rapport de Lénine à l'égard de la fédération mérite une profonde analyse. Comme Marx et Engels, Lénine en est resté à l'opinion que la forme de l'organisation doit se trouver pour les conditions historiques concrètes. Quand cela exigeaient les conditions en Russie, il s'est prononcé pour la fédération de la communauté plurinationale, il a créé son concept, qui a une valeur historique.